

УДК 141.7:32.001

СИМПТОМАТИЧНІСТЬ ЧУЖИНСТВА У МЕЖАХ ПОЛІТИКО-ДИСКУРСИВНИХ ПРАКТИК ЗГІДНО З КОНЦЕПЦІЄЮ ЮЛІЇ КРИСТЕВОЇ

Андрій Гарбадин

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
філософський факультет, кафедра теорії та історії політичної науки,
вул. Університетська 1, 79000, Львів, Україна
e-mail: garbadin@gmail.com*

Досліджено симптоматичність чужинця за Ю. Кристевою. Визначено, що симптоматичність чужинства у рамках політико-дискурсивних практик постає через виявлення обмеження й угиску, які передбачають певні межі розвитку особистості. З'ясовано еволюцію інтерпретації чужинства у політичній думці за Ю. Кристевою.

Ключові слова: чужинець, політичний дискурс, семаналіз, концепт.

У постмодернізмі означення феномену чужинця та його розуміння не обмежене лишень простором відношень відмінності й розрізнення, що декларовані соціально-політичною практикою. Водночас зазначимо: концептуалізація чужинця тут відбувається у межах політичного дискурсу, специфіка якого визначена динамікою конгломерату чинників, вибір котрих здійснює конкретна дослідницька практика. Отже, політологічний дискурс постає за таких умов методологічною передумовою вияву цього політичного дискурсу.

Загалом під постмодернізмом розуміють змістовно-аксіологічну сукупність дослідницьких концептів, що визначаються схожою дослідницькою стратегією, рух якої відбувається у напрямі постнекласичної рефлексії дійсності. Найяскравіші представники цього напрямку – Ж. Дерріда, Ж. Бодріяр, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, Ю. Кристева, Ж. Ліотар, М. Фуко. Виникнувши як поняття, що характеризує рефлексію здебільшого у сфері культури, цей напрям охопив ключові сфери людського існування та самовияву, в тому числі політику. Коли постструктуралізм був досить вузькою літературною практикою, то вже постмодернізм задекларовано ширшого підходу до пояснення дійсності.

Постмодернізм успадкував від постструктуралізму такі властивості: по-перше, це – критика класичної, логоцентристської наукової позиції, імпліцитної розумінню “наявності”, що постає у визнанні універсальних закономірностей світоіснування через категорії лінійного детермінізму; по-друге, це – пошук нових трактувань свободи – маргінальних, розташованих за межами структури, де відсутній тотальний контроль влади, що особливо вагомо, зважаючи на предмет нашого дослідження; по-третє, це – текстологічний характер реальності як аксіоматична установка заради подолання авторитету суб'єкта, усіляких можливостей центрування та перспектив “cogito”: тобто тут дійсність розглядається за допомогою тексту абсолютно аструктурною, вільною від зовнішніх нав'язувань; по-четверте, це – дисперсія смислу, істини у різних відтінках, контекстах її буття.

Додаткового розгляду потребують дослідницькі концепти, специфіка котрих була спрямована цілком на простір соціально-політичного існування людини через призму його інтелектуально-мисленнєвого становища загалом.

Цікаву дослідницьку методику розробила Юлія Крістева. Вона впровадила семаналіз, що передбачає розуміння значення не як знакової системи, а як руху означення. На думку вченої, текст потрібно “динамізувати” – виконати ту роботу диференціалізації, стратифікації та конфронтації, що здійснюється в мові, – власне такий “динамізований” текст становить об’єкт семаналізу [3, с. 155]. Цей об’єкт дослідниця також розуміє у вигляді “поетичної мови” саме в контексті динамізованої властивості тексту, оскільки відкриває його плюральні ритмічні пульсації, тавтології, мовчання, розриви; лінгвістичний вимір постає набагато ширшим порівняно з тим, який може охопити класична лінгвістика.

Сама процесуальність означення відбувається на межі генотексту та фенотексту. Генотекст – це абстрактний рівень лінгвістичного функціонування, що передре фразовим структурам, будь-якій визначеності й протиставлений будь-якому завершеному структурному утворенню” [3, с. 156]. Натомість фенотекст – “власність комунікативної мови; він постійно розколений і розділений” [3, с. 156]. Вони співвідносяться як глибина і поверхнєвість. Генотекст містить іманентні до людини обмеження й правила соціально-політичного характеру, що, водночас, не виходять за межі індивідуального рівня означення. Фенотекст уже ґрунтується на специфіці комунікативного співвідношення суб’єкта й адресата комунікації, враховуючи чинники сторонності у тексті.

Ці поняття співвіднесені з двома рівнями мови – семіотичним та символічним. Першого характеризує долінгвістичність, психологічне забарвлення. Другому властива концентрація уваги на співвідношенні щодо іншого, а така споріднена усвідомленість не може не деформувати процес означення.

Специфіку такої методологічної платформи найкраще ілюструє проблематика ідентичності в сенсі її політичного виміру прояву через відносини між індивідами. Її можна розглянути якраз на проблемі іншого, чужинця, тобто не-Я. Бо це саме той рівень, де чітко простежується співвідношення індивідуального та колективного, саме чужинець і є предтечею розуміння соціально-політичного становища людини. Це питання особливо актуальне у політичній науці в зв’язку зі значною роллю найрізноманітніших соціально-політичних (вікових, статевих, расових, соціально-економічних) поділів у контексті визначення політико-правового статусу людини. Як відомо, ідеальність завершується, коли починається маргінальність. Саме маргінальність і кристалізує ефективність теоретично-практичної розробленості становища людини, оскільки «чужинець живе серед нас: він – прихований лик нашої ідентичності, простір, що руйнує нашу домівку, час, що занпащає взаєморозуміння і симпатію. Розпізнаючи його в собі, ми позбавляємо себе можливості ненавидіти його як такого. Це – симптом, що, власне, і робить “ми” проблематичним, або й неможливим [2, с. 7]. Між відмінністю та соціально небезпечною маргінальністю вимальовується простір існування чужинця. Ворог полісу, момент позаприродності соціального устрою Нового часу, суб’єкт безрезультатного діалогу в ХХ ст., в умовах інтеграційно-глобалізованої відкритості сучасного світу – це пріоритетний аспект означення політичних відносин, адже його вже не здатні ані знівелювати релігійно-моральні положення, ані асимілювати засади

національно-ідентичної держави. Криза конструкцій “поглинання” чужості очевидна. Та й сам індивід цінує такий свій статус, не бажаючи його позбуватись, бо жодні привілеї не здатні його повністю замінити. Внутрішньо особистісні суперечності, відкриті епохою постмодернізму, підірвали цілісність, атомарну незалежність індивіда у політичній сфері буття, що в особливий спосіб його визначали хронологічно від Просвітництва, офіційно закріплені у політичній науці, яка в своїх основах теж натхненна цим проектом. Суперечності, перервності, інші вияви чужості, висувують питання вже не асиміляції чужинця у соціально-політичних практиках, а умови їхнього співжиття, окреслення простору для чужинця у таких практиках.

Уважно прочитавши себе, знайдемо немало чужості, інакшості до світу цього. Звісно, в усі часи використовувалися різні механізми асиміляції чужості, але гегемонія демократизму сама собою підвищує гуманність таких дій. Адже кожна людина має не один лик буття, отже, потребує певної політико-соціальної гарантованості необмеженості самовияву, якщо остання не зазіхає на життя іншого чужинця. Коли ж свобода в системі політичних цінностей не викликає зауважень у статусі домінуючого простору, то сьогодні дуже важливе питання атомарного розрізу цього простору, тобто автономності, можливості відмови, не-дії, нехтуванням усіляких “так треба”.

“Чужинець спершу викликає у громадянина збентеження стосовно його статевої, національної, політичної і професійної ідентичності” [2, с. 29]. Це, зрештою, не заважає їм синкретично взаємодоповнюватись. “Нічого не значить для інших. Вас ніхто не слухає. Вам ніколи не дають слова, або ж, якщо вам вистачає мужності висловлювати його, вас швидко затирають значно балакучіші й набагато невимушеніші члени спільноти” [2, с. 30]. Така вже доля чужинця: його маргінальність не має вагомості, не дає влади, зате наповнює собою політичні відносини. Інакшість – це сірість у вимірі соціально значущої активності, зате це показник співвідношення символічного та семіотичного, це проба суспільства, держави на вільність загалом.

Поглянемо на історію політичної думки через призму напрацювань Ю. Крістевої, щоб виявити це питання. У грецькому полісі чужинець виглядав просто і прямо – чужим. Різні закони то пропонували, то забирали полісам протекцію, але він незмінно був варваром, – “незрозумілим”, “негрецьким” і, зрештою, “ексцентричним”, “нижчим”. “До надання йому статусу “жорстокий” доведеться дочекатися варварських набігів на Рим” [2, с. 68]. Певний прообраз космополітизму створив Сократ, але “ізономія” громадян (вони порівну беруть участь у політиці, бо тотожні один одному) відкидає в ексцентричність, в ірраціоналізм або – простіше, але менш інформативно – до незрозумілого слова “інакший”, який буде завжди варваром” [2, с. 70].

Одразу ж може скластися враження певного непогодження стосовно чинників, котрі визначають чужинця, адже останній все-таки належить до конкретної системи соціально-політичного регулювання, знаходить місце у державі, яке, здавалось би, згладжує питання. Проте, “якщо політичне регулювання та законодавство загалом затверджують наш спосіб визначати, змінювати й, імовірно, поліпшувати статус чужинців, вони водночас утворюють порочне коло, оскільки чужинці існують саме у зв’язку з ними” [2, с. 124]. Тому вочевидь ідея чужинства породжена національною державою, логікою її існування. Уже неважлива її форма –

демократична вона чи тоталітарна, – за будь-яких умов держава оточує себе різномірними інституціями, котрі провокують виникнення чужинства, але у різному співвідношенні. За таких умов зовсім не дивує прірва між громадянином та людиною: “можна бути людиною більшою чи меншою мірою з огляду на те, що ти – більшою чи меншою мірою громадянин, і що той, хто не громадянин, – не зовсім людина. Між людиною і громадянином – рубець: чужинець” [2, с. 126].

Теоретично такий рух започаткував Н. Макіавеллі: “ідея модерної держави – це його ідея. Насправді, “Державець” подає нам – через натуралістичні метафори, концепти, через відкриту послідовність ланок і різні саркастичні пасажі про папство – портрет “нового князівства”. Цей новий правитель, лев і лис, дає волю уяві, і, переступаючи через межі етики, Макіавеллі виступає за національну єдність, “органодність”, що опирається на риси правителя та його удачу (fortuna)” [2, с. 142].

Натомість Ш.-Л. Монтеск’є дотримується вираженої рівності, оскільки “для того, щоб національне мислення було політичним, воно не може бути націоналістичним” [2, с. 170]. Його погляди містять пересторогу розділення прав людини і прав громадянина, оскільки для нього “будь-яка політика у повному розумінні слова імпліцитно космополітична, бо містить сукупність усіх людей, “загальний дух” [2, с. 172]. Така пересторога спрямована проти бруталного інтегрування відмінностей, що може перерости у ліквідацію можливості свободи загалом. Поділ влад, розумне правосуддя – це саме ті перестороги, які, окрім загальнотеоретичного та відомого наповнення, містять космополітичний ореол забезпечення свободи для чужинця, а «космополітизм Монтеск’є, не забуваймо, був наслідком його найголовнішої справи – зробити політичне простором можливої свободи. Його «модерність» варто розглядати як відмову від уніфікованого суспільства на користь різноманітності суспільства» [2, с. 174–175].

Для Г. Ф. В. Гегеля способом переходу індивідуальності у буттєвість є культура, водночас “культура в сенсі Гегеля діє через роз’єднаність та антагонізм, що їх вона поєднує у мові розірваності, але ця мова може лише судити, зводячи все до “Я марнославного”, і є нездатною зрозуміти субстанційну сутність мислення” [2, с. 194].

Найпотужнішого звучання космополітизм набув у І. Канта, можливо, навіть наблизившись до утопізму. Однак “лише моральне рішення здатне вийти за межі вузьких потреб національної політики” [2, с. 228], тому це вже – не утопічність, навіть не ідеалізм, принаймні чистий, це вже – ймовірність, настання якої неможливо внести у певні часові рамки.

На окрему увагу – заслуговує національне питання, виражене через призму ідеології. Суть націоналізму як ідеології полягає у чіткому вирізненню на основі чинників національності, що, звісно, передбачає полярність поділу “я – вони”, “свої – чужі”. Це певна аксіологічна межа, яка відділяє цінності національного порядку стосовно їхніх персоніфікованих еквівалентностей; цінність їх як така вивірюється. Відданість пріоритетності національного зумовлює чітку відмежованість від того, що є поза такою системою координат. На такому ґрунті на рівень мікросуб’єктності виноситься поняття національної ідентичності, як певна іманентно властива людині характеристика засвоюваності ідеології націоналізму.

Ключова характеристика ідеології – концептуалізація основних характеристик буття згідно з баченням суб’єкта, що здійснює відповідну операцію. За виведення на макросуспільський рівень така концептуалізація усе більше уніфікується,

в тому ключі – спрощується. Тобто ідеологія стає вираженням дійсності занадто спрощеним, подекуди вперто-чітким у своїй нечіткості.

То ж *jus solis* чи *jus sanguinis*? Таке питання не набуло однозначного вирішення ані в політичній думці, ані в політичній реальності. Це вічне питання, відповідь на яке гнучко коригується під інтерес конкретної держави, у конкретний історичний період. Так залишатиметься завжди. Чужинець буде завжди. Окреслена методика лише допомогла простежити цю мінливість. А, як відомо, нічого вічного немає поза мінливістю.

Нинішній період можна цілком охарактеризувати періодом регресії в сенсі покори закону й ідентичності. Тут не йдеться про необхідність культивування антисистемних настроїв, радше постулюється тенденція, коли система бере гору над суб'єктом, відповідно пристосовуючи його до своєї практики, залишаючи поза межами інтересу не-тотожну практику, практику не-ідентичності.

Окреслення концепту чужинця, за таких умов, набуває цілком зрозумілого епістемологічного підґрунтя, у сенсі осмислення тих сигніфікаційних тенденцій, котрі виявляють себе у політичному дискурсі й виходять за межі його домінантної практики. Тракткування цих сигніфікаційних практик у рамках політичних відносин потребує розгляду суб'єкта, сформованого у такий спосіб, тобто, виходячи із передумов, які становлять предмет нашого дослідження, чужинця.

У той момент, коли суб'єкт губить себе у втраті відчуття міри, доцільно констатувати: “суб'єкт нової політичної практики може бути тільки суб'єктом нової дискурсивної практики” [1, с. 15]. Політика, що залишається нечуливою до такої форми вияву чужинця і не здатна адекватно модифікувати дискурс власної актуальності, прирікає себе до анахронізму, а відтак – до культивування й застосування різноманітних модернізованих варіацій тоталітаризму. Розуміння необхідності “іншої спільності” має стати пріоритетом політичного дискурсу за таких умов. “У дискурсі мовного суб'єкта саме зіткнення одного дискурсу з іншим вимагає, щоб семіотика, гетерогенна значенню, замінила гетерогенне значення, що його суб'єкт зник вважати за своє” [1, с. 10]. Оскільки кожен мовний акт є формою звернення до адресату, кожне таке повідомлення має розкодовувати тетичний ритм висловлювань, знімати узлагодженість, прогнозованість такого посилу. Так має бути в умовах сучасного політичного дискурсу – ця форма діалогізму була б оптимальною для чужинця. Проте так не є, оскільки “ідеалістична політика вимагає від загального, властивого спільності обміну нівелювання, спільної міри, але мовчить про свій розлам; унаслідок витрачання своєї енергії спільнота ризикує розірватися” [1, с. 11]. Адже політичний дискурс, за визначеною схемою проходження значення, що нівелює чужинця як деструктивного елемента із потоку смислоозначень, фактично дає змогу зауважувати процес конструювання смислу без суб'єкта загалом. Не варто забувати: політику як таку визначає наявність гетерогенності, що унеможливорює її прогнозованість на рівні й сигніфікації, й утвердження гомогенної істини чи гомогенного інтересу, а це неможливо в принципі.

Зрештою, симптоматичність чужинця за Ю. Крістєвою, у просторі політичного зберігає своєрідну амбівалентність. З одного боку, це – вияв нетотожності, не-ідентичності сучасній соціальній площині. З іншого – відсутність такого соціального простору та відсутність “корисності” у системі вартостей соціальної площини засвідчують неспівмірність чужинця й інтересу, який і визначає

доцільність політичних відносин та розвиток політичного дискурсу. За таких умов статусу чужинця позбутись неможливо. Вірогідною залишається лише його кореляція, причому зумовлена не стільки розвитком іманентної йому самому внутрішньої логіки, скільки видозміною зовнішніх умов, політичних інтересів, котрі спричиняють зміну статусу чужинця, появу в нього концепту нових симптомів, що так чи інакше реагують на зміну політичних інтересів у соціальному середовищі. Все це дає підстави стверджувати: згідно з концептуальними напрацюваннями Ю. Крістєвої, чужинець не вичерпується ані статусом маргінальної особи, ані позицією “фальшивої” особистості в контексті загальноприйнятого політичного дискурсу. Чужинець є радше симптоматичним виявом не-ідентичності, унікальності в умовах такого дискурсу.

Внаслідок дослідження авторського доробку Ю. Крістєвої виявлено, що симптоматичність чужинства у межах політико-дискурсивних практик постає через вияв обмеження й тиску, котрі передбачають певні рамки розвитку особистості. Такі обмеження у політичному дискурсі набувають актуальності через питання мультикультурності, релігії, гендеру та нації як класичних тематик розрізнення та позначення чужинців у межах домінуючих політик і державного, і громадянських дискурсів. Так, питання гендеру сьогодні є чи не найпопулярнішим, оскільки багато в чому підтверджується, наскільки вільне є суспільство для самовияву, самореалізації людини: тиски у цій площині загалом засвідчують несвобідність суспільства і держави, обмеженість прав та свобод громадян у ній. Щодо питань мультикультуралізму, то лідери трьох провідних країн Старого світу – Д. Кемерон, А. Меркель, Н. Саркозі – один за одним оголосили про незадовільні результати політики мультикультуралізму в своїх державах. Це, а також посилення ролі національних партій, програмні документи котрих містять положення проти емігрантського руху, створює нове поле для дослідження проблем, пов'язаних із нацією, націоналізмом, національною державою. Соціально-політична практика сучасної Європи підтверджує, що ці питання можуть стати популярними в дослідницьких теоріях політичної науки різних напрямків.

За результатами дослідження доходимо висновку: симптоматичність чужинця, за Ю. Крістєвою, у просторі політичного зберігає доволі своєрідну амбівалентність: з одного боку, це – вияв нетотожності, невідповідності соціальній площині; з іншого боку – нестача такого соціального простору, відсутність “корисності” у системі вартостей у соціальній площині, що засвідчує неспівмірність чужинця й інтересу, який і визначає доцільність політичних відносин та розвиток політичного дискурсу. За таких умов статусу чужинця позбутись не можна – можливою залишається лише його співвіднесеність, зумовлена не стільки розвитком іманентної йому самому внутрішньої логіки, скільки видозміні зовнішніх умов, політичних інтересів, котрі і спричиняють зміну статусу чужинця, появу в нього концепту нових симптомів, що так чи інакше реагують на зміну політичних інтересів у соціальному середовищі. За таких умов чужинець не вичерпується ані статусом маргінальної особи, ані “фальшивої” особистості в контексті загальноприйнятого політичного дискурсу: чужинець є радше симптоматичним виявом можливих шляхів унікального розвитку, поза тиском політичного дискурсу.

Список використаної літератури

1. *Крістева Ю.* Полілог / Ю. Крістева ; пер. з франц. П. Таращука. – К. : Юніверс, 2004. – 480 с.
2. *Крістева Ю.* Самі собі чужі / Ю. Крістева. – К. : Основи, 2004 – 262 с.
3. Пост-модернизм: энциклопедия. – Минск: Книжный дом, 2001. – 1038 с.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2014

Прийнята до друку 10.05.2014

THE ALIENATION AS A SYMPTOM WITHIN THE POLITICAL AND DISCURSIVE PRACTICES ACCORDING TO JULIA KRISTEVA

Andriy Garbadyn

*Ivan Franko National University of Lviv
Institute of philosophy, department of theory and history of political science
Universytetska st., 1, 79000, Lviv, Ukraine
e-mail: garbadin@gmail.com*

The specificity of Y. Kristeva's methodological approach was defined in this article. Investigated aliaenation as a symptom by Y. Kristeva. It is shown that alienation as a symptom within the political and discursive practices revealed through the expression of restriction and oppression, which involve certain limits personal development. The evolution of alienation interpretation of political by Y. Kristeva. Discovered interpretation by Y. Kristeva of sociopolitical space caused such symptoms.

Key words: alien, political discourse, semanalysis, concept.

СИМПТОМАТИЧНОСТЬ ИНАКОВОСТИ В ГРАНИЦАХ ПОЛИТИКО-ДИСКУРСИВНЫХ ПРАКТИК В КОНЦЕПЦИИ ЮЛИИ КРИСТЕВОЙ

Андрей Гарбадын

*Львовский национальный университет им. Ивана Франко,
философский факультет, кафедра теории и истории политической науки,
ул. Университетская, 1, 79000, Львов, Украина
e-mail: garbadin@gmail.com*

Исследуется симптоматичность инаковости у Ю. Кристевой. Определено, что симптоматичность инаковости в границах политико-дискурсивных практик оказывается через проявление ограничения и ущемления, которые предусматривают определенные пределы развития личности. Выясняется эволюция интерпретации инаковости в политической мысли за Ю. Кристевой.

Ключевые слова: другой, политический дискурс, семанализ, концепт.